

A LELKIISMERETI SZABADSÁG

A MAGYARHONI ZSIDÓK

SZERVEZÉSE

NYÍLT VÁLASZ DR. ERÉNYI ULLMANN SÁNDOR LOVAG ORSZÁGGYŰLÉSI
KÉPVISELŐ A KÉPVISELŐHÁZ 1890 ÉVI FEBRUÁR 1-ÉN TARTOTT ÜLÉSÉN
ELMONDOTT BESZÉDÉRE

ÍRTA
GABEL JAKAB
ASBÓTH JÁNOS
LEVELÉVEL A SZERZŐHÖZ

BUDAPEST
PALLAS KÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA
1890

T. cz. Gábel Jakab úrnak

Nagyváradon.

Tisztelt Gábel úr!

Nagy érdekléssel olvastam vallás-történeti és politikai tanulmányát, melyet szerényen csak «Nyílt Válasz»-nak nevez. Két évtizeddel ezelőtt magam is foglalkoztam zsidó-tanulmányokkal. Ha pedig az ember túl a negyvenen eljutott alpontra, melyről *Lacordaine* mondja: «*Je suis parvenu, Messieurs, a ce milieu du chemin de la r'è, là où l'homme se dépouille du dernier rayon de sa--jeunesse, et descend par nue pente rapide aux rivages de l'impuissance et de l'oubli*», akkor az ember örömet tekint vissza azokra, a mikkel ifjúságában foglalkozott, és újabb érdekléssel már azért is, mivel immár a dolgokat a túloldaltól is, nem többé a felkelő napnak, hanem a nyugodni indulónak világában látja. De a minék mint magyar ember és mint a míveltségnek barátja leginkább örültem, az az tisztelt Uram, hogy Önnek nagy készületséggel és velős magyarsággal irt munkálata önmagában is ragyogó czáfolata annak a vádnak, mellyel a magyar nemzetet vallásüldözésbe akarják kergetni, a vádnak, hogy az orthodox zsidó nem lehet sem művelt, sem magyar.

Közbevetőleg legyen mondva, azt hiszem, hogy a hazai zsidóság magyarságára minden valláskényszernél hathatósabb eszköz lenne az, ha a nem magyar nyelven vezetett üzleti könyveknek bizonyító erő nem adatnék.

Illetékesnek természetesen nem vallhatom magamat mindazon részletekben, melyeket Ön vitat. Hiszen állás-

pontom éppen az, hogy gróf *Csáky*nak zsidó pápának, a magyar országgyűlésnek zsidó oecuméni zsinatnak kellene lennie, ha zsidó vallási kérdésekben akarnának maguknak illetékességet tulajdonítani. Részemről csak arra szorítok, hogy senkit sem lehet kényszeríteni, hogy bármely hitfelekezeti szervezethez tartozzék, melyhez tartozni nem akar, a mint azt kifejtettem beszédemben és két levelemben, melyeknek másolatát ide mellékelni szerencsém van. A vallás intim dolog, mely szabadságot követel, melyhez kényszernek joga nincs. Mert a vallásos érzület, annak a kinek van, a legdrágább a mie van. Ez az, a miért képesek az emberek elhagyni magát a földet, melyben apáik csontjai porladoznak, ezért hagyták el az inquisition elől spanyol hazájukat a szfaredim ősei, és arab népével Boabdil el Ghico, az utolsó granadai mór király. Ezért hagyták el a hugonották a Provance-nak virágos mezőit, a protestánsok az ausztriai havasokat. Ezt védték annyiszor karddal a markukban saját magyar őseink, «Pro Deo et Libertate». Ehhez durva kézzel nyúlni nem szabad.

Ugyanezért a legélénkebb elégtétellel értesülök éppen ebben a pillanatban, és igaz államférfiúi felfogást látok benne, hogy a vallás- és közoktatásügyi minister úr *azt az insinuatíót, hogy kényszereszközökkel is, ő teremtsen meg a hazai zsidóság egységes szervezetét, f. hó 10-én 341. eln. sz. a. kelt rendeletével elutasította.*

Ha a nyilvános discussio hozzájárult éhez a főfontosságú eredményhez, remélhető, hogy hozzá fog járulni a még függő kérdések kielégítő megoldásához is.

És ezért ajánlom, hogy velem szívesen közlött tanulmányát a nyilvánosságtól meg ne vonja.

Fogadja tiszteletteljes üdvözetemet

Budapest, 1890 február 14.

Asbóth János s. k.

Mellékelve:

I.

Asbóth János köszönő levele azon «status quo», orthodox és szfaredim izraelita községekhez, melyek beszéde alkalmából üdvözlő távirat oki ml és küldöttségekkel keresték fel:

Tisztelt előljáráóság! Szíves elismerésükért fogadják köszönetemet, melyet annyival inkább érzek, minél inkább tapasztalom, hogy másfelől mennyire igyekeznek szándékaimat félreérteni. Én régóta küzdök azon affektáció és hypokrisis ellen, mely demokratának vallja magát – felfelé, a mit régebben irigységnek neveztek, de azonnal arisztokratikus velleitásokat fordít kifelé, mihelyt az illető mostohább sorsú társaival találja magát szemben. Ép olyan régen tudom, hogy épen ugyanazok, a kik leginkább szeretik tele szájjal hirdetni, sőt követelni a lelkiismereti szabadság, az egyenlőség, a liberalismus elveit, azonnal megtagadják mindezeket, mihelyt érdekeikkel, hiúságukkal, törekvéseikkel ellenkeznek. De hiszem, hogy odáig sohasem fog ez az ország jutni, hogy akár csak egy polgárát is, annyival kevésbé polgárainak ezrei-t és ezreit kényszerítené, hogy bármely hitfelekezeti szervezethez csatlakozzanak, melyhez tartozni nem akarnak. Ez ma hallatlan volna minden civilizált országban, az egy Muszkaországot kivéve. Reám ez a kérdés veleje, mellette minden egyéb csak arabeszk. Szerintem senki sem érhet el szebbet és többet, mintha «Bayard»-ja lehet a szegényeknek és üldözötteknek, az ügyefogyottaknak és elnyomottaknak. Mert ezeknek szolgálatába bocsátani a befolyást és hatalmat, melyet reábízott a gondviselés, a legszebb, a mit az ember tehet. Szíves üdvözzel, Budapest, 1890 február 10.

Asbóth János s. k.

I.

Bevezetés.

Igen tisztelt képviselő úr!

Egy pár nap múlva lesz húsz éve, hogy a magyar képviselőházban egyik zsidó vallású képviselő az akkor a magyar zsidóságot lázas izgatottságban tartott szervezkedési kérdésben beszédet mondott. E beszédében azon más felekezetek történetében talán példátlan dolgot követte el, hogy saját hitrokonait, csak azért, mert ezek legszentebb jogukért, a lelkiismeret szabadságáért lelkesen, férfiasan küzdöttek; csak azért, mert vallási meggyőződésük elnyomása mellett a szerepelni vágyók, az országos' kerületi, megyei elnökségre aspirálók járma alatt meghajolni nem akartak, a nemzet fóruma előtt obscuransoknak, *a haladás, a cultura és rend ellenségeinél, megcsalt csalóknak mondotta el.*

E beszéd elolvasására szégyenpír futotta át minden jobb érzésű zsidó arczat, lakott légyen az e haza határain belül, vagy azokon messze túl; mert ha az egész civilizált világ hahotája, a zsidósággal még teljesen nem szakítottak mély bánata között a congressuson a zsidóság felkentjei, szellemi óriásai, a nép vallási vezérei hallatlan cynizmussal, az elbizakodottság szülte vakmerőséggel a szó teljes értelmében insultáltattak is; ha az orthodox zsidók képviselőinek nyilvános ülésekben arrogantiát és más invektivákat megtorlás nélkül lehetett is arczukba vágni, legszentebb érzelmeiket gúny tárgyává tenni; ha mindezt

éppen úgy, mint húsz évvel ezelőtt, azóta zsidóügyekben hallgatag collegája tette volt.

Mert lehetetlen, hogy a józanon, elfogulatlanul ítélő közvélemény az ily fellépés után ki ne találja a valódi indokokat; lehetetlen, hogy be ne lássa, mikép azok, a kik hitfeleiket coram publico a rend ellenségeinek decretalják, nem hivatvák ezek között sem vezérszerepre, sem pedig cultur-missio teljesítésére.

Hogy mennyire érdemeljük mi meg fenti elnevezéseket; mennyire állanak Önök távol minden személyes érdektől, hatalomvágytól; mennyire van Önöknek joguk bennünket szüntelen ostromolni és végre mennyiben felelnek meg az Önök állításai a valóságnak: mindezt megvilágítani lesz e sorok feladata, óhajtván ezúttal az elfogulatlan közvéleményt a fenforgó kérdésre nézve lehetőleg tájékoztatni.

II.

Az antisemitismus terjedésének oka.

Asbóth János képviselő úr valódi szabadelvű felfogásról és minden frázis nélküli elfogulatlanságról tanúskodó beszédének bevezetésében a neológ zsidóknak az orthodoxokkal szemben tanúsított viselkedését illetőleg néhány rövid mondatban valóságos kárhoztató, de történeti tények által igazolt Ítéletet mondott azzal, hogy hazánkban az antisemitismus terjedését maguknak a zsidóknak lehet tulajdonítani.

Őn igen t. képviselő úr emez állításon néhány többé-kevésbé sikerült élczczel akarja ugyan magát túltenni, ez azonban a történeti tényeken mit sem változtat.

Gonosz indulatú, a zsidók pénzére speculáló egyének, vagy egyes őrjöngők voltak, vannak és lesznek mindenkör, mindenütt és így hazánkban is: ezeknek hatalma és

befolyása azonban aligha lett volna elég a fajgyűlölet mérgét a magyar társadalom majdnem minden rétegébe becsempészni, ha e mesterségben nekik a zsidók egy része maga nem segédkezik vala.

Mert a ki az antisemitizmus lefolyását hazánkban figyelemmel kísérte, az tudni fogja, hogy e körjelenség csak egyesek rögeszméjeként a szájalom és nevetség tárgya volt mindaddig, míg azt egy férfiú egyetlen hatalmas lökéssel salonképessé nem tette, a mely férfiút a neológ zsidók ezen tette jutalmául ünnepelték, dicsőítették és majdnem zsidó szentté avatták.

Az antisemitizmus hazánkban való salonképessége Molnár Aladárnak 1880. évben márczius 11-én tartott képviselőházi beszédével veszi kezdetét, a melyben a neológok sugalmazására a zsidóságot *«fekélynek a nemzet testén, a mely a vérkeringést akadályozza»* monda, a hithű zsidókat pedig a legkülönbébbekkel gyanúsította, hazafiságukat kétségbe vonta, de nyíltan kimondotta azt is, hogy a rabbi-seminariumot a *«Judaismus kiirtására alkalmas eszköznek»* tekintvén, annak felállítását helyesli és pártolja..

Ezen a neológok sugalmazása alapján elmondott beszéd benyomása alatt, a melynek tendenciája oda condudált, hogy a zsidókat csak akkor ne bántsuk, ha keresztényekké lesznek, ragadt át az antisemitizmus mérge oly körökre is, a hová az különben nem igen juthatott volna.

Hiszen, ha a magyarhoni neológ zsidók érzékkel bírnak saját reputációjuk, az általuk annyira óhajtott intézet becsülete, jó hírneve és missiója iránt, akkor nekik kellett volna első sorban a Molnár-féle felfogás ellen leghatározottabban óvást emelni, nekik kellett volna azt a feltevést visszautasítani, hogy a seminaryum a Judaismus kiirtását fogja előmozdítani!

Neológjaink azonban – az egy dr. Kaiserlinget kivéve, a ki indignációval utasította vissza azt a feltevést,

hogy ő is egyik ily üdvözlő iratot aláírjon – e visszautasítás helyett fajuk meggyalázóját száz meg száz feliratban üdvözlték, minden adott alkalommal ünnepelték és halála évfordulóján még talán most is requiemeket rendeznek. Ez t. képviselő úr az antisemitismus terjedésének hiteles története, és ezt szem előtt tartva, Ön is kénytelen lesz belátni, hogy így állván a dolog, Asbóth képviselő urnák tökéletesen igaza volt midőn ezt Önöknek a fejére olvasta.

III.

Mely irányban felelt meg a congressus feladatának.

Beszéde folyamán Ön t. képviselő úr mintegy történeti visszapillantást vet a lefolyt 22 évre és röviden azt állítja többek közt, hogy a zsidó congressus feladatának tulajdonképen megfelelt. Kár volt Önnek e dologgal oly röviden elbánni. Nem lesz talán fölösleges emlékezetébe visszaidézni, hogy a congressus maga milyen törvénytelen alapon jött létre, hogy az a zsidóság túlnyomó nagy részére octroyálva volt, hogy egész működése a szabad szó elnyomására, a lelkiismereti szabadság eltörlésére és a merevebb centralisáció segítségével a traditionális zsidóság megtörésére irányúit. – Hogy mindez nem sikerült, bizony nem a congressus hősein múlt.

Szeretném a congressus naplóit száz meg százezer példányban sokszorosítani, hogy azokat minden elfogulatlan ember e hazában elolvassván, fogalmat nyerjen azon határtalan elbizakodottság szülte erőszakoskodásról, azon a legszentebb meggyőződésből eredő minden követelménnyel szemben tanúsított merev visszautasításról, a melyei; a congressus tanácskozásait jellemzik és így meggyőződik azon veszedelemről, a melyben e haza zsidóságának vallási meggyőződése forgott, felfogja azt is, hogy a nem-

zet törvényhozása, midőn 1870. évi márczius hó 18-án hozott határozatával e merényletnek elejét vette, nem – mint a «kerületi» elnökök emlékiratukban állítják *«csak az akkori szabadelvű áramlat mámorában»* tette azt, hanem a csak az imént egyen jogosított polgárok százezrei lelkiismeretének jogtalan elnyomását kívánta meggátolni.

Különben igazságot adok Önnek t. képviselő úr, hogy a congressusnak egy irányban üdvös hatása is volt, az t. i. hogy a hazai zsidóság körében létező, valláselveire nézve egymástól messze eltérő két árnyalat közt tisztázta a helyzetet. A congressuson történtek folytán ismerte fel tulajdonképen a hithű zsidóság veszedelemteljes állapotát, ott ébredt tudatára annak, hogy ha átörökölt szellemi kincseit hamisítatlanul az utókornak is meg akarja tartani, az egészséges szervezetből a beteges részeket okvetlen ej kell távolítania és e tudat adta meg neki ama bámulatos erőt és kitartást a harc felvételére, a mely erő mindig csak a meggyőződés, az elv kifolyása és a melynek végeredménye soha sem lehet más, mint győzelem. E győzelemre pedig a hitéhez hű zsidóságot a magyar képviselőház segítette akkor, midőn nem törődve azzal, hogy a congressus hősei közt az országos, kerületi, megyei elnökségek és titkárságok már ki voltak osztva, az ország pandúrjai az orthodoxok megfélemezésére már mozgósítva voltak, kimondotta, hogy a hazai zsidóság két, valláselveire nézve különböző felekezetre oszlik.

IV.

A képviselőház 1870. évi határozatával két felekezetet elismert.

Mert hiába vitatja a «kerületi» elnökök legújabb memoranduma, hogy az 1870. évi márczius hó 18-án hozott képviselőházi határozat nem statuál két külön

zsidó felekezetet, hogy a képviselőház akkor meglepetett., vagy a mint ugyancsak a «kerületi» elnökök egy előbbi beadványukban mondják, félrevezettetett; mindemez állításnak ellene szólnak ama határozathozatal előzményei.

Nézzük ezeket egy kissé közelebről!

A magyarhoni hithű zsidók a congressus bezárása után a külföld rabbinicus autoritásaitól véleményt kértek a congressusi szabályzatok fölött.

A külföld számos első rendű rabbija, ezek közt á nem rég elhunyt világhírű Hirsch, frankfurti, Adler, londoni, Maisels, krakkói rabbi, azon véleményt nyilvánította., *hogy ama szabályzatok a hithű zsidókra nézve súlyos lelkiismereti kényszert tartalmaznak, hogy továbbá e téren a két párt közt valóságos dogmatikai eltérés létezik.*

Erre a haza összes hitközségeinek *legalább négyötöd* része a szabályzat keresztül vitele ellen a képviselőháznál kérvényezett; az ország valamennyi községében a közhatóságilag támogatott kerületi elnökök ellen valóságos ellenszegülés keletkezett, a mely állapot majdnem egy egész esztendőn át tartott, mígnem a nevezet határozat meghozatván, ennek véget vetett.

Ily körülmények között, midőn egy felekezet kebelében oly hosszú időn át, az egész közvélemény élénk érdeklődése mellett, valóságos élet-halál harcz folyt, ha végre a törvényhozás ez ügyben dönt, alig ha lehet szó arról, hogy a képviselőház meglepetett, félrevezettetett, hogy ilyen vagy amolyan áramlat behatása alatt határozott.

Hogy pedig a képviselőház említett határozatával a magyar zsidóság kebelében két, dogmáira nézve egymástól eltérő felekezet létezését ismerte el, az világosan kitűnik először a határozat szövegéből, a mely erre vonatkozó része szószerint ekképen hangzik:

»tekintve továbbá, hogy a vallás és lelkiismeret szabadságával elvileg merően ellenkezik, ha bármely vallásfelekezet-

nek tagjai a többség határozata által az **alaphittörvényeikkel ellenkező szervezetet** elfogadni kényszerítettnek, tekintve régre, hogy kérvényezők előadásai szerint az izr. congressus határozata a **zsidóhittörvények alaptanaival** és az azok által megállapított alapszervezettel ellenkezésben állóknak állítottattnak: és így e szerint az ezen congressusi határozatok alapján szervezendő vallás egyház a **dogmatikus zsidó hittörvények alapján Magyarországon eddig fennállott vallás egyháztól lényegesen különböző testületet képez**, a melyek tagjaivá a vallás- és lelkiismeret-szabadság követelményei szerint kiki csak önkéntes elhatározás folytán, de sehogy sem kényszerítés által avattatik fel stb.»

Ebből tehát világosan kitűnik az, hogy a képviselőház említett határozatát arra alapította, hogy tényleg dogmáira nézve eltérő két felekezetről van szó.

De még világosabban bizonyítja e körülményt *Deák Ferencz* ama beszéde, a mely alapú szolgálta e határozat hozatalára.

E beszéd lényeges része így hangzik:

»Ugylátszik, hogy a mózes-vallás követői nálunk Magyarországon is két különböző felekezetre oszlana melyek egymástól dogmatikai kérdésekben is eltérnek és tudomásom szerint számos külföldi előkelő rabbi megkérdezte, ezek véleménye is az, hogy e két felekezet között valóságos dogmatikai eltérés létezik.»

«Így állván a dolog, ha mi a vallásszabadságot tényleg óhajtjuk, akkor nemcsak igazságtalannak, hanem egyenesen jogellenesnek tartom, hogy két ily felekezet egy egyház keretébe, egy testületté kényszerítettessék. A vallásszabadság természetes következménye abban áll, hogy azok, a kik egymástól dogmatikai tekintetben eltérnek, **külön felekezetté szervezkedhessenek.**»

E beszéd közvetlen hatása alatt hozatott, ama határozat, a mely *Deák Ferencz*hez és a magyar képviselő-

házhöz egyaránt méltó volt, e beszéd pedig a külföldi autoritások véleményére támaszkodva, éppen azt constatalja, a mit a neológok oly makacsul tagadnak, hogy *a hazai zsidóság kebelében dogmáira nézve eltérő két külön felekezet létezik.*

V.

Az 1880 évi képviselőházi határozat nem érinti az 1870-iki határozatot.

A fentiekkel szemben a kerületi elnökök memoranduma, valamint az 1888 évi június hó 21-én 1191. ein. szám alatt kiadott miniszteri rendelet arra hivatkoznak, hogy a képviselőház 1880 évi márczius 12-én hozott határozatával az országos izraelita iskolaalap vitás ügyét a zsidó felekezet egységének szellemében oldotta meg.

Én ezen állítást a világos tényeknek minden áron való elferdítésénél egyébnek nem tartom, mert az 1880 évi határozat egyebet nem mond, mint azt, hogy a képviselőház az iskola alapot *tekintettel az alapító intenióira*, a melyek szerint abból elsősorban rabbi seminarium állítandó fel, megszthatónak nem tartja. Hogy ez mennyiben érinti az 1870 évi határozatot, vagy hogy miképen lehet ebből a zsidóság egységének decretálását kiolvasni,, az előttem tökéletesen érthetetlen.

Világosítsuk meg a dolgot egy példával. Tegyük fel, hogy valamely nemesérsű, áldozatkész emberbarát egy millió forintnyi alapítványt tett, azzal a kikötéssel, hogy az alap maga mindenkorra megszthatlan maradjon, annak jövedelmét reformátusok és evangélikusok iskolai céljaikra fordítsák, elsősorban azonban abból valamely ref. collegium tartassék fenn; tegyük fel továbbá, hogy az alap természetére nézve e két felekezet közt vita támad, az ügy a törvényhozás elé kerül és ez az alapot oszthatatlannak

mondja és az alapító inteniójához képest határoz. Ki merné a törvényhozás e tényéből józan észszel azt ki-magyarázni, hogy ezzel a két felekezet egysége értelmében határozott?

Pedig éppen ehhez hasonló absurd feltevésen, erőszakos magyarázaton nyargal a congressusi iroda és erre alapítja tíz év óta kifejtett egész tevékenységét.

VI.

Az 1888 évi június 21-iki 1191. sz. alatti rendelet.

Beszédében Ön t. képviselő úr, valamint a kerületi elnökök memoranduma az idézett 1888-iki miniszteri rendelet azon részére hivatkozik, a mely a zsidóság egységét csak úgy urbi et orbi decretálja.

Őszintén megvallva, én boldogult Trefort miniszter tevékenységét a nemzeti cultura terén mindig a legnagyobb hazafiúi örömmel szemléltem és ez irányban elért eredményeit korántsem volnék hajlandó kicsinyelni; de a zsidóügyek intézésében követett magatartása csaknem érthetetlen, megfoghatatlan lenne; ha nem tudnók, hogy efféle elhatározásainál mögötte mindig ott állott a congressusi iroda által a minisztériumba mint *«pártatlan szakfőrfő»* becsempészett orsz. irodai hivatalnok.

E *«pártatlan»* párt-titkár munkájának eredménye mindaz, a mi az utóbbi években történt. Pártatlan szakfőrfőüként odaállítva egész kényelemmel űzhette az orthodox zsidók ellen a gyanúsítás mesterségét, hogy pedig különösen az utóbbi években Trefort az ily fülbemondásokra hallgatott, az általában ismeretes.

Csakis egyedül ez a körülmény magyarázhatja meg az 1888 évi júniusi famozus rendeletet.

Mert magában véve az a tény, hogy *egy alkotmányos miniszter a képviselőház főbb ízben történt eldöntése daczára legfelsőbb felhatalmazás mögé bajra, oly kérdésben a mely előtte mindenestre terra incognita egy felekezet legbensőbb lelkiismereti ügyébe minden szakvélemény meghallgatása és a mennyiben ilyen létezik, annak figyelembe vétele nélkül apodiktice véleményt mondjon és e véleményére oly fontos intézkedéseket alapítson, mint a minők azon szabályrendeletben foglalvák, ez mondom magában véve páratlanul áll az alkotmányos miniszterek történetében]* ez magában véve arculütése az egész zsidóságnak és legfeljebb az ukázok országában divatozó eljárás.

Az orth. zsidó felekezet a képviselőház sokszor említett határozatából kifolyólag mint önálló autonom testület szervezkedik; képviselöte elfogad országos szervezeti szabályzatot, e szabályzat az alkotmányos kormány által Ő Felsége a legalkotmányosabb király elé terjesztetik; a szabályzat megnyeri a legfelsőbb szentesítést; az állam hivatalos lapjában meghirdettetik és ennek alapján több százra menő hazai zsidó hitközség szervezkedik; egyszerre csak kapja magát az alkotmányos miniszter és ezen minden törvényes és hivatott tényező hozzájárulásával létrejött szabályzatot az érdekelt felekezet megkérdezése és bejegyzése nélkül legfelsőbb meghatalmazás mögé bújva egy tollvonással módosítja, egyes részeit hatályon kívül helyezi – nemcsak, hanem amazoknak helyébe még egy új szabályzatot octroyai!

Higyjék el t. neológ uraim, ha Önökben a legcsekélyebb érzés meg volna a zsidó felekezet reputációjára iránt, Önöknek kellett volna legélesebben elítélni az ilyen minden törvényt és alkotmányos szabályt tekinteten kívül hagyó, a zsidóságot mélyen sértő és »vogelfrei«-nak decretáló eljárást.

Nézzük azonban közelebbről ama miniszteri rendeletben foglalt *Megnyilatkoztatás* megokolását, a melyre Ön is t. képviselő úr beszédében hivatkozott.

«Hazai törvényeink csak *egy* izraelita hitfelekezetet ismernek, továbbá az egész világon csak *egy* zsidóság létezik» mondja a miniszter.

De hát én ezzel az okoskodással még meglepőbb eredményre jutnék azt mondván, hazai törvényeink csak *egy* kereszténységet ismernek, valamint az egész világon csak *egy* kereszténység ismeretes, ergo nem kellene megengedni; hogy a kereszténység annyi rítus szerint és külön-külön dogmájú felekezetre oszoljék.

Én is elismerem, hogy csak *egy* zsidóság létezik, azon értelemben a mint csak *egy* kereszténység, de a mint ez utóbbi több, egymástól különböző önálló felekezetre oszlik, éppen úgy létezik e megoszlás a zsidóság kebelében is, sőt ezek között a különbséget sokkal fontosabb, életbevágóbb pontok képezik, mint a keresztény felekezetek bármelyike között.

Hogy e különbségnek hazai törvényeinkben nincs nyoma, annak egyszerű magyarázata az, hogy a negyvenes évekig hazánkban emez árnyalatok csak *egyike* t. i. az orthodox létezett, lévén hazánkban a másik, a neológ, csak az újabb idő szüleménye, a mely tökéletes teljes alakot a congressuson és ennek bezárása után nyert.

Ha a zsidóság történetére tekintünk vissza, azt látjuk, hogy e felekezet kebelében mindig támadt *egy-egy* töredék, a mely a hagyomány terét elhagyva, külön felekezetté alakúit, hol samaritánusok, hol zaducausok, hol hellenisták, majd karaiták, reformerek, neológok stb. neve alatt. – Azt is látjuk, hogy e töredékek mindegyike azt vitatta, hogy a zsidóság *egy*, velük azonban a hithű zsidók rendszeren minden közösséget visszautasítottak.

Ott vannak a samaritánusok! Alig fogott hozzá a zsidó nép a második templom felépítéséhez, ott termettek és részt követeltek a munkából.

Míthogy azonban e felajánlás, nehogy a bálványimádás a nép közé ismét becsempésztesék el lőn utasítva, a samaritánusok denunciációkkal, rágalomokkal illeték a zsidókat a perzsa udvarnál és ekként a szentély felépítését megakasztották.

Majd a főváros falainak felépítésénél a testvér felekezet támadásait visszaverendő, a zsidóknak egyik kezökben fegyvert tartva kelle mindig résen állaniok.

A hatalomra vágyó hellenisták, minden hivatalt és méltóságot kézrekeríteni akarván, a nemzetet a syrus uralom zsarnokságának szolgáltatták ki, a jobb érzésűeket elnyomták és a zsidóságot a végmegsemmisülés szélére vitték még pedig tették mindezt a «*cultura*» és «*rend*» nevében.

A zaducaeusok a hagyományt, a lélek: halhatatlanságát, a büntetés és jutalom létezését tagadó töredék, a zsidóságot csupán hatalomvágyból a rómaiak rabigája alá hajtották, míg végre a zsidó népet államiságának teljes megsemmisülésére és kimondhatatlan szenvedésekre vezették és bizonyosan a végenyészet is bekövetkezik vala, ha a nép a hithű zsidók szellemi váraiban nem talál menedéket.

A VIII. században egy hatalomra vágyó, tehetséges; de kevésbé jellemzilárd férfiú a gaoni méltóságra nem emeltetvén (az olyan országos irodai elnökségféle lehetett?) a karaiták szektáját alapítá, a mely szektának még most is élő tagjai még mindig azt állítják, hogy *ők* tulajdonképen az igazi zsidók – s így tovább.

Mindeme töredékek fellépésének, használt eszközeiknek, kitűzött céljaiknak ismérve egy és ugyanaz volt. Mindegyik a hithű zsidóság megtörése, a *Judaismus* kiirtására törekedett, de egyszersmind azt is látjuk, hogy mind-

ezek – a kariták egy kis részét kivéve – nyomtalanul eltűntek az események színteréről, míg az ősi hagyományt védő zsidóság mai napig is teljes épségben mintegy megifjodva fennáll..

Állítja-e Ön, igen tisztelt képviselő úr, állítják-e azok a t. »kerületi« elnökök, a kik a hazai zsidóság egységét vitatják, hogy a kariták nem képeznek külön felekezetet?

Én ugyan tudom, hogy ezt nem állítják, pedig mondhatom, hogy a karitákat, a hagyományhű zsidóságtól nem választja el oly mély űr, mint a reformereket, a neológokat; mert míg a karaismus a szóbeli hagyományt tagadva, a bibliát szentnek, isteni eredetűnek tartja, addig a neologizmus ezt is, amazt is tagadja, a mely állításomat lesz szerencsém a következőkben bebizonyítani.

VII.

A dogmatikai eltérés.

A kerületi elnökök emlékiratukban abbeli kívánságuknak adnak kifejezést, hogy a nyilatkozó 240 orthodox rabbi *miért nem terjeszté elő azon «adatokat és bizonyítékokat», a melyek alapján az orthodox és neológ zsidókat két különböző felekezetnek tekintik?*

Noha én e kíváncsiságot egészen alaptalannak, mint kívánságot pedig jogosulatlannak tartom, mert a rabbik legjobb meggyőződésük szerint lelkiismeretesen valamely kérdésben véleményt adván, nem kötelesek az indokokat oly forum elé terjeszteni, a mely ezen indokok elbírálására qualificatióval nem bír, qualification magának nem is vindikál, noha én azon tényben magában, hogy 19 laikus, a kiknek vallási viszonyaira még visszatérendek, bátorságot érez magában 240 rabbi ünnepélyes nyilatkozatát «minden alapot nélkülözőnek» mondani, ezen felekezeti

eltérés egyik eklatáns bizonyítékát találok: mégis ez urak kíváncsiságát kielégítendő, amaz adatokat s bizonyítékokat leszek bátor én mint szintén laikus a közvélemény tájékoztatása indokából is előterjeszteni.

Mielőtt azonban erre áttérnék, két megjegyzést kell tennem,

Az első megjegyzés az, hogy neológ testvéreink – az igazat meg kell vallani – az utóbbi években igen-igen megjuhászodtak. A ki visszaemlékezik a congressus előtti, alatti és utáni kihívó magaviseletükre, tapintat sőt politika nélküli fellépésükre, az okvetlen csodálkozva kiált fel: tempora mutantur! – Nyilvánosan hirdetik; hogy ők is a traditio alapján állanak, ők is a congressuson még annyira perhorecalt Sulchan Aruchot ismerik el mérvadóknak, azt a Sulchan Aruchot, a melynek pusztá említése is a congressuson elnöki rendreutasítást vont maga után.

Csakhogy a mennyit neológjaink nyertek azóta politikai iskolázottság tekintetében, ugyanannyit veszítettek őszinteség dolgában.

A magyar példabeszéd azt tartja: «Az ígéret szép szó, ha megtartják akkor jó». Én tehát a kérdés elbírálásánál sem a szép hangzású ígéreteket, sem pedig a győri nagy synodus en miniatűr kiadásának megnyilatkozását, hanem a minden Demosthenesnél ékesebben szóló tényeket veszem alapú.

Második megjegyzésem pedig arra a vitára vonatkozik, a mely itt-ott felmerült, hogy a zsidóságnak tulajdonképen dogmái nincsenek.

Én e vitatkozást a szavakkal való játszásnak tartom, mert ám mondjuk, hogy dogmáink nincsenek, hát vannak hitelveink, vallási törvényeink, a melyek a felekezet kritériumát képezik, a melyeknek tagadása a vallási alap elhagyásának tényét állapítja meg, noha sub rosa a dog-

mák létezését tagadóknak megsúghatnám, hogy Löw Lipót, Mannheimer ellenkező véleményben vannak. (Lásd Löw Lipót: «Die Dogmen des Judenthums.»)

Acceptálva tehát akármilyen elnevezést, nézzük mi az a dogmatikai vagy hitelvi eltérés?

1. A hithű zsidónak meg van vallástörvényileg tiltva imáit orgonakísérettel végezni, vagy csak olyan templomot is látogatni, a melyben orgona- vagy más a Sulchan Aruch codextől eltérő berendezése van, a neológoknak mindez meg van engedve.

2. Orthodox zsidó szerint isteni tisztelet nőikar kíséret mellett törvény szegést, a neológ szerint istencsöítést képez.

3. A traditio alapján álló zsidó a nyilvános confirmatio aktusát; mint nem zsidó szokást perhorecálja, a neológ hitközség e ceremóniát csak nem régiben behozta.

4. Ősi hagyomány szerint szent imáinkat megrövidíteni, azokból önkényűleg egyes részeket kihagyni a rítus elleni merénylet, míg a neológok imakönyvüket kedvük szerint rövidíthetik.

5. A hagyomány alapján álló zsidóság gyermekeinek zsidó vallású tanítóitól és hitoktatóitól a hittörvények lelkiismeretes megtartását szigorúan megköveteli, a neológok pedig lelkiismeretök teljes integritása mellett alkalmaznak oly tanítókat és hitoktatókat, a kik az étkezési törvényeket palam et publice megszegik, a szombatot nyilvánosan megszenteltelenítik, a kik általában véve a zsidó vallás törvényeiből alig tartanak meg többet a parancsolat! részből, mint a mennyire a társadalmi felfogás kötelez, a tilalmi részből pedig a mennyire nézve a büntető törvénykönyvben is foglaltatik figyelmeztetés, a mely állapot számos más hivatalnokot illetőleg is fennáll.

6. A hithű zsidó szerint – noha a világi műveltséget nagyrabecsüli – a zsidó papnak tiszta jellem –

odaadó önzetlen isteni félelem mellett első sorban a talmud és rabbinikus tudomány és irodalom terén kell kitűnnie, míg a neológ felfogás és gyakorlat az, hogy a zsidó pap legyen első sorban jó modern szónok, Löw Imánuellel szólva elsőrendű reverendába bujtatott filológus, szép imponáló alak, a zsidó rabbinikus tudományosság pedig csak mellékes dolog.

7. A hithű zsidóság egyik alapelve, hogy a ki a zsidó vallási törvényeket nyilvánosan megszegi, annak zsidó vallási, hitközségi ügyekre, a hitközség vezetésére befolyása nem lehet, előjárónak nem választható, egyszóval annak a kultus-életre semmi ingerentia nem engedhető; a neológ zsidók pedig ezen elvet annyira negálják, hogy alig található oly neológ hitközségi elnök, a ki a fenti követelménynek megfeleljen.

A kerületi elnökök pl. és a hozzájuk csatlakozott férfiak közt, számszerint tizenkilenczen, a kik a miniszternek a legújabb emlékiratot átnyújtották, a kik tehát az országos zsidóügyek vezetésére a befolyást és intézkedési jogot maguknak vindikálják – egy kettőt talán kivéve – a pozitív zsidó vallás terét úgy családi, mint társadalmi életükben már régen elhagyták; sőt az országos iroda elnöke még az engesztelési nap előestéjén is, még saját hitfeleinek megbotránkozására is, nyíltan szivarozva kikocsizott; de azért ők emlékiratukban **»őseinktől változatlanul átöröklött hitvallásunk«**-ról beszélnek! valóban «Dificile est» stb.

8. *Az orthodox zsidó a szent bibliát és a szóbeli hagyományt, a mint ez utóbbi a Sulchan Aruchban kodifikálva van, egyaránt az isteni kinyilatkoztatás eredményének tartja és örökké megváltozhatatlannak hiszi, mint a melyeknek egyetlen részére nézve sem lehet, sem szabad kimondani, hogy elavult, míg a neológ a bibliakritika alapján áll, a mely a szent biblia isteni eredetét tagadja és azt különböző ér száza-*

dohban élt más-más szerzők által írt emberi műnek mondja, ezzel eo ipso, a kinyilatkoztatás tényét is kétségbe vonja és így minden pozitív vallási alapot elhagyva, külön felekezetet képez.

Jól tudom, hogy neológ testvéreim emez állításokat tagadják, e tagadásnak azonban, már mint fentebb említtem, a tények eklatánsán ellentmondanak.

Tény pedig az, hogy a hazai neológ zsidó hitközségek rabbijainak túlnyomó része azon németországi intézetből került ki, a hol a modern bibliakritika otthonos. Tény az, hogy a budapesti neológ hitközség saját helyiségében *hivatalosan*, az egyetem zsidó vallású ifjúsága számára, hitközségi titkár dr. Goldzieher Ignác úr által valláserkölcsi előadásokat rendezett, a mely előadások fonalán a tudós doktor a zsidó vallást mint olyant mutatta be zsenge korú hallgatóinak, a mely minden kor felfogásához simul, módosul, fejlődik. A bibliát kiválóan bölcs férfiak, a próféták könyveit előkelő költők szerezményének monda, és ugyan-e dr. Goldzieher, a ki az ország első, legnagyobb, legbefolyásosabb neológ hitközsége által az ifjúságnak valláserkölcsi felolvasások tartásával bizatik meg, a biblia egyes részeinek különféle évszázadokban történt keletkezésének tanát hirdeti, oly tanokat, a melyek vallásáért a theologia. tanárának, a keresztény Wellhausennek ez állásáról le kelle mondania, míg a budapesti zsidó hitközség ez ellen még csak egyetlenegy tiltakozó szót sem emelt. Tény az, hogy dr Goldzieher eme eszméi és elvei a budapesti rabbi-seminarium hivatalos közlönyében *minden megjegyzés nélkül* láttak napvilágot; tény továbbá az, hogy a rabbi-seminarium egyik növendéke *a seminarium hivatalos helyiségében* tartott felolvasás alkalmával az «Énekek éneke» könyvét, tehát a biblia azon részletét, a mely a traditio szerint valamennyi között a legszentebb, egyszerű érzékiséggel telt szerelmi költeménynek állította és tette ezt oly modorban, hogy a rabbijelölt eljárása a hallgatóság

körében mély megütközést keltett, a minnek egy történetesen jelen volt keresztény pap nyilvánosan is kifejezést adott. A seminarium részéről ezen érdekes rabbijelölt megtorlásban ugyan nem részesült, de egy pár hó múlva egyik neológ hitközség rabbijává ajánlatott és választatott meg. De tény végre az is, hogy a neológok nemcsak a tradíciót tagadják meg; nemcsak tudományos szempontból bírálják a bibliát, hanem a szentírás egyik világos, a családi életbe mélyen bevágó törvényét, a chalizat, elavultnak; hatályon kívül helyezettnek hivatalosan állítják. A ki erről meg akar győződni, nézze meg a kultuszminisztériumban a 2972/1889 számú január 29-én kelt rendeletet, a melyben a miniszter az országos iroda részéről nyert információ alapján azt mondja, hogy *«a külföldi rabbik a chalizának hatályát elavultnak kijelentvén, az özvegynek a chaliza szertartása nélkül is az újabb házasságra léphetést megengedik, sőt állítólag Magyarországon is vannak oly rabbik, a kik hasonló nézetben vannak és hasonló eljárást követnek.»*

Mindeme felsorolt tények, a melyeket még számos mással lehetne kiegészíteni, eléggé igazolják, hogy neológjaink tényleg a modern bibliakritika alapján állva és így az isteni kinyilatkoztatás hitelvének terét elhagyva eo ipso külön felekezetté, még pedig pozitív vallás nélküli felekezetté váltak..

9. A hithű zsidóság halhatatlan hérosai a Mózes Rolerek, a Landau Ézékielek, a Marcus Benediktek, a neológoké pedig a Geigerek, a Philipsohnok, a Grätzek stb»

10. Végre pedig az orthodox zsidók minden intézménye kell, hogy arra az antik zsidó szellemre mutasson, a mely évezredek vihara közepette a zsidóság örökké viruló életfájának bizonyult, a mely körülmény a zsidó vallás isteni eredetét legfényesebben bizonyítja, míg a neológok intézményei a darvinizmus hú kifejezői, az utánzás monumentumai, és az intézményeknek vallási jellegükből

való kivetköztetése, alásülyesztvén azokat adminisztratív, kulturális, profan eszközökké.

És így akár a végtelenségig fűzhetném láncolatát azon tényeknek, a melyek a zsidóság e két felekezetét egymástól dogmatikailag elválasztják.

Valóban e tények mindegyike egymagában is lényegesebb különbséget képez, mint pl. az, a mi a reformátusokat és ágostaiakat két felekezetté teszi!

És ha Ön igen t. képviselő úr mindezeket szemügyre veszi, vajjon állíthatja-e még bona fide, hogy e két árnyalat *egy* iskolát, *egy* templomot, *egy* papot stb. használhat?

Így állván a dolog, gyerekesnek, sőt nevetségesnek tartom azt, a mit Ön beszédében az említett memorandum nyomán mondott, hogy «egy ív papiros, a melyre az alapszabályokat írják és egy pap és meg van a község», hogy továbbá «néhány egyén szellemi és vagyoni garancia nélkül külön községet képez». Hát a lelkiismereti szabadságot kevésbé kell-e respektálnunk az egyes embernél, mint a sokaságnál? Hiszen e magasztos elv nem a sokaságért, hanem éppen a kisebbségért létezik, álljon ez bár egy-két vagy több egyénből!

VIII.

Csak rítusbeli eltérés képezi-e a különbséget?

A «kerületi» elnökök emlékirata úgy akarja különben feltüntetni a dolgot, mintha a rítus csak oly ártatlan és lényegtelen eltérése képezné a hitközség szervezetében a különbséget, mely eltérés azonban külön szervezetet nem tételez fel, mert hiszen a pozsonyi és máramarosszigeti rítus közt is van eltérés.

Eltekintve attól, hogy már a fentiekben világosan kimutattam, hogy a kérdés korántsem redukálható oly

csekélységre, mint a memorandum állítja, hanem tényleg az egész vallási törvény el- vagy el nem ismeréséről van szó, ezen állítás a rítus eltéréséről még azon kívül oly minden alapot nélkülöző fogás, a mely tudva és akarva mala fide a tájékoztatlanok félrevezetésére lett kigondolva.

Hát én készséggel elismerem, hogy az imarend, egyes mondatok szerkezete, némely imáknak egyes szavakkal való megtoldása tekintetében az askenaz és szefárd liturgia és így Pozsony és Máramaros-Sziget között Van eltérés;, csakhogy ez először igazán egészen lényegtelen, másodszor pedig mind a kettő a Sulchan Aruchon és a tradition alapszik, annyira, hogy a Sulchan Aruch szerint egyik liturgiáról a másikra kényszerítő fontos ok és különben is *egyhangú* határozat nélkül áttérni nem is szabad.

De az Önök által kultivált rítusnak hol van alapja a zsidó törvényben? Hol fordul elő a zsidó kódexekben, hogy zsidó isteni tiszteletnél más vallású egyén is közreműködhetik? hogy a legfontosabb, legszentebb imák kihagyhatók? hogy a felekezeti tanítók és hivatalnokok a hit törvényeit megszeghetik?

Épen így állunk a nevezett emlékirat ikertestvére, a famózus júniusi rendelet azon állításával, hogy «mind-egyik szervezetben mívelhető valamennyi rítus, mely a zsidóság egységének sérelme nélkül annak közepette szétszórtsága óta kifejlődött» és hogy «izraelita hitközségek **intézményeik megváltoztatása nélkül** csatlakoznak, hol az egyik, hol a másik szervezethez».

A mennyi állítás, annyi ferdítés, hogy ne mondjam valótlanság!

Hát mutassa meg valaki ama 1800 esztendő alatt, a mióta a zsidóság szétszórtsága tart, hogy hol fejlődött ki a nagy zsinagóga férfiai által megállapított szent imák megnyirbálása, abrogálása? hol a zsidótörvényeket megszegő tanítók és hivatalnokok alkalmazása? a szentírás

isteni eredetét kétségbe vonó-, a házassági intézményt mélyen érintő életbevágó, világos bibliai törvényt elavultnak nyilvánító papok hivataloskodása?

Ilyen példára a zsidóság majdnem kétezredéves szétzórtsága alatt nem akadhat senki ember fia egészen e század első feléig, midőn a németországi reformerek a zsidó kulturális élet terére is átvitték a pozitív vallás lerombolását.

Nagy kedvteléssel mutat rá az a memorandum, hogy *a kongresszusi alapon álló pesti izr. hitközség háromféle rítuszerint berendezett imaházakat tart fenn.*

De hát ki állította, hogy ez kongresszusi alapon álló községnek tiltva lenne? Hiszen a neologizmus, a mint már fennebb bebizonyítottam, vallási tekintetben pozitív elvvel nem bír, nekie épen úgy megfelel az elv szempontjából a kóser hús, mint a nem kóser; a neológ épen úgy használhatja a rombach-utczai vagy az Orczy-házban levő templomot, mint a dohány-utczait vagy mariahilfit, sőt a hol az általa óhajtott cél, a hatalomrajutás ezt megkívánja, lelkiismereti furdalás nélkül létesíthet is, fenntarthat is ily intézményeket.

Ne azt tessék tehát felsorolni, hogy az ó-budai templom olyan berendezésű, mint a pozsonyi, hanem mutasson rá oly orthodox szervezetű községre, a melynek neológ berendezésű temploma van, a melynek tanítói az étkezési törvényeket, a szombatot nyíltan megszegik, a hol az imák abrogáltattak, a nyilvános konfirmáció szertartása hozatott be; a hol pl. a gyönyörű, a fogékony kedélynek velejéig ható «kol nidre» helyébe valamely éretlen gyerkőcz nyögdeménye hozatott be; a hol a szent imák mellé oly egyén által készített imák fogadtattak el, a ki a pozitív zsidó vallás alapján kívül áll!

Ha ilyenféle orthodox szervezettel bíró hitközségre képes valaki rámutatni, akkor lerakom a fegyvert és én

is azt mondom: «*mindenik szervezetben mívelhető valamennyi rítus.*» És tökéletesen így áll a dolog arra az állításra vonatkozólag is, hogy izraelita hitközségek *intézményeik megváltoztatása nélkül* csatlakoznak hol az egyik, hol a másik szervezethez.

Ha történetesen neológ hitközség, a melynek intézményei a traditionális törvény követelményeinek megfelelnek, az orthodox szervezethez csatlakozott, akkor természetesen intézményeit nem kelle megváltoztatnia. Nem így áll azonban a dolog, ha olyan hitközség lett orthodoxá, a mely e tekintetben nem felelt meg. Az ilyennek intézményei még a szervezkedés előtt tökéletes purification mentek át, példa erre Miskolcz, a hol a neológ dr. Popper, dr. Singer, dr. Ixel bizony szívesebben látták volna, ha a templom a volt berendezés szerint, a modern énekkarral, a seminarista rabbival megmarad. Be kellett azonban látniok, hogy ha egyszer az orthodox szervezetet fogadják el, a teljes átalakulás *conditio sine qua non*, és minthogy a czélt akarták, az eszközt is akarniok kellett.

Hogy e mellett sem mondható az említett hitközség belső helyzete szerencsésnek, ez a heterogén elemekből álló községekre vonatkozó alantabb következő fejtegetéseimben megtalálja magyarázatát.

IX.

A kulturális és állami érdekek.

A zsidóság egységének szószólói e kérdés megvitatásánál rendszeren a kulturális államérdekeket emlegetik.

Midőn a lelkiismeret szabadságának respektálásáról vagy elnyomatásáról van szó, én az ilyen érdekek előtérbe tolását egyáltalában nem értem, sőt fel sem foghatom, akkor, midőn emez érdekek egyáltalában veszélyez-

tetve nincsenek. Mert én készséggel elismerem, hogy egy egységes – de nem mint Ön t. képviselő úr mondja a külső keretre, hanem elveire és felfogására nézve is egységes zsidóság a kultúra érdekében több erőt fejthetne ki, mint így megoszolva, midőn az egyik rész sokat akarna, sokat is tesz, áldoz, anyagi ereje azonban nincs arányban jóakaratóival.

Készséggel elismerem azt is, hogy ha sikerül vala a kongressusi szabályzatot keresztül vinni, az a bizonyos »központi közeg« a kultúra nevében, a vidéki hitközségeket ugyancsak megsarcolta volna a fővárosban felállítandó intézetek javára.

Mindezt annál is inkább meg kell engednem, mert hiszen a neológ rabbiseminariumot. a neológoknak ezen valósággal becézett gyermekét is a fővárosi neológ milliomosok mellett is csak úgy lehetett felállítani, hogy *a szegényebb orthodoxok népiskoláinak segélyezésére fordított orsz. izr. alap jövedelmét ezektől meg kell vonni*. De ha mindezt el is ismerem, következik-e abból az, hogy sarkalatos vallási elvekre nézve egymástól eltérő két testület egy kalap alá szoríttassék? Hiszen ily logikával azon követeléshez is eljutnánk, hogy a hazánkban létező valamennyi felekezet egybeolvadjon, egy akol és egy pásztor legyen, mert kétségtelen, hogy így az erők tömörülvén, az iskola, jótékonysági, emberbaráti ügy nagyobb lendületet venne!

Hogy ily eszmét valaki ép elmével csak megpendítsen is, tökéletesen ki van zárva, pedig a milyen absurd ez utóbbi feltevés, éppen annyira képtelenség az előbbi.

Különben én az állapi jogát a felekezettel szemben csak annak követelésére ismerem el, hogy az illető felekezet tagjai az állam törvényeit tiszteletben tartásuk, polgári kötelességeiknek minden irányban eleget tegyenek, a felekezet a maga intézményeiben a hazafiasság szellemét ápolja és terjesztsze, az államilag reá bízott feladatot, mint

az anyakönyv vezetését pontosan teljesítse, minden egyes tagja pedig a hazáért, ha kell, életét is feláldozza.

Arra azonban, hogy valamely felekezet az ő filléréivel tőle idegen, lelkiismeretével ellenkező cultust támogasson, *meggyőződésével ellenkező intézmények fentartásához anyagilag járuljon*, szerintem a jogállamnak kényszerítő, joga nincs, nem lehet és teljesen igazsága van Asbóth képviselő urnák azon állításával, hogy «**ez még vallás-erőszakolás által sem fog sikerülni.**»

X.

A neológok cultur missiója.

De hiszen Önök az orthodox zsidók közötti culturmissio teljesítésére érzik magukat hivatva, és igazi krokodilkönyveket hullatnak, hogy íme Maramaros, Ugocsa és Bereg megyékben egyetlenegy felekezeti iskola sincs, a mely bajon segíteni Önök égnék a vágytól.

Hát biz én tisztelt képviselő úr ama megyékben leendő culturmissió teljesítésére Önöket tökéletesen disqualifikálnak tartom.

Culturmissiót teljesíteni valamely vidék visszamaradt lakosai közt *csak annak sikerülhet, a kihez annak a népeségnek bizalma van*, a kinek azzal a néppel valamely közös-érintkező pontja van.

A máramarosi zsidók közt culturát és művelődést. Önök nem terjeszthetnek, mert Önöket tekintve, e cultura. és művelődés a vallási alap elhagyásának képében jelenik meg és próbálja meg t. képviselő úr Máramarosba culturterjesztőként lerándulni, én bizton tudom, hogy e szerepre ez életben többé nem vágyódik.

Az orthodox zsidók azon része, a mely a cultura és a világi művelődés iránt teljes érzékkel bír, a mely azon-

ban vallás-elvi tekintetben a máramarosi zsidókkal egy és ugyanazon vallási alapon áll, *van hivatva oda kulturát vinni* a mi tényleg megtörténik azon mértékben, a mint az a természetszerű fejlődés törvényei szerint lehetséges és a mint azt ama vidék általános viszonyai megengedik.

A máramarosi zsidó bizalommal küldi fiát a nagyvárad, pozsonyi, pápai, nagymartom jeszibába és e fiatal emberek innen hazakerülvén vallási ideáljaik épségben tartása mellett ott a cultura, a nemzeti művelődés misszionariusaiként szerepelnek.

Hogy az átalakulás nem történik meg oly rohamosan, a mint némelyek várják, annak egyszerű oka az, hogy a természetben nincs ugrás; de azt aztán jó lelkiismerettel, közvetlen meggyőződés alapján állíthatom, hogy az említett megyék zsidói állanak azon a művelődési niveaun, a melyen ama vidék más felekezethez tartozó lakosai.

Ön t. képviselő úr beszédében ugyan számokat mutatott be, a melyek ez utóbbi állításomnak ellent mondanak.— E számok azelőtt, a ki a viszonyokat alaposan ismeri, mit sem bizonyítanak.

Bereg-, Ung- és Zemplénmegyékre vonatkozó számokkal nem foglalkozom, nem mutatván azok fel oly ijesztő képet, mint a minőt ön feltüntetni akar és ha még fel-
említem, hogy a beregmegyei zsidó orthodoxia főhelyén Munkácson a községi iskolában, ezen intézet 1880. évről szóló értesítője szerint (az újabb adatokkal nem rendelkezem) 756 tanuló közül 589 zsidó volt, hogy a beregszászi polgári iskola növendékeinek 55%-a zsidó, hogy a nagyszöllösi államilag segélyezett polgári iskola növendékeinek fele része zsidó, a mely számarány Ung, Bereg, Zemplén, Máramaros, Ugocsa majdnem valamennyi állami iskoláira nézve fennáll, ha ezeké teszem előtt tartjuk, el kell ismernünk, hogy ama vidék zsidó lakosai, ha van alkalmuk gyermekeiknek nyilvános iskoláztatására, koránt-

sem irtóznak olyannyira a culturától, a mint azt t. képviselő úr feltünteti.

A Máramaros-, Ugocsa- és Szilágymegyékre vonatkozó számok aránya némi gondolkodásra adna okot, ha az ottani általános iskolai viszonyokat nem ismernők.

Ott ugyanis egy-egy faluban lakik 10-15-20 zsidó család.

Ezek felekezeti nyilvános iskolát fentartani képtelenek. A községben van gör. kath. vagy más felekezetű úgynevezett nyilvános népiskola, oda azonban részint nem szívesen fogadják be a zsidó gyermekeket, részint pedig a zsidó nem szívesen küldi oda, lévén azok gyakran oly iskolák, a hol a tanító családjával, összes ingó vagyonával, az iskolával egy és ugyanazon helyiségben lakik.

Az ilyen tanító fizetése gyakran nem haladja meg a 70-80 frtot, képzettsége pedig dotációjával majdnem arányban áll.

Az ilyen körülmények közt az a néhány zsidó család tényleg tart fenn zugiskolát, de abban a gyermekek az írás, olvasás, és számolás mesterségét *legalább* olyan alaposan megtanulják, mint ama nyilvános iskolában.

Ezerekre rúg azon gyermekek száma, a kik ily módon nyernek a viszonyokhoz képest egészen megfelelő oktatást, a miről természetesen a statisztika az iskolát látogatók összeállításánál tudomást nem vesz, nem vehet.

Midőn boldogult Trefort miniszter a nyolczvanas évek elején a zugiskolák ellen szigorú rendeletet adott ki, ungmegyei kir. tanfelügyelője hivatalosan constatálta, hogy számos e minősítés alá eső iskolát azért nem záratott be, mert először azon gyermekeket, a kik azokban oktatást nyernek, nem volna hová küldeni, másodsor pedig a legtöbb esetben az ily iskolákban is elég jól megtanulnak a gyermekek írni, olvasni és számolni, a mi a népoktatás

tulajdonképeni célja, azoknak bezáratása tehát éppen a népnevelés hátrányára válnék. Ugyanily értelemben nyilatkozott egy ízben Biharmegye erélyes kitűnő kir. tanfelügyelője is. Ha Ön t. képviselő úr nem röstelli vala a fáradságot a megnevezett megyékben az irni, olvasni tudók számát felekezetenként percentualiter összeállítani, a mely adatokhoz az országos statisztikai hivatal utján könnyen juthatott volna, akkor nem került volna abba a helyzetbe, hogy máramarosi hitrokonait a törvényhozás előtt ama megye egyéb felekezetű lakosainál elmaradotabb színben tüntesse fel.

Önnek a panasza különben abban culminai, hogy említett, három megyében *egyetlenegy* felekezeti iskola sincs.

Ebben – habár a számra nézve nem – nagyban és egészben igaza van.

Csakhogy én azt kérdem vajjon a modern állam feladata-e az, hogy minél több felekezeti iskola felállítását követelje, avagy az, hogy minél számosabb állami és községi tanintézetet létesítsen?

Mi köze tehát az állami érdeknek ahhoz, hogy egyik vagy másik vidéken kevés a felekezeti iskola? Ha szükséges, ám állítson fel az állam, a község iskolákat, azokba a zsidó polgárok is szívesen elküldik gyermekeiket.

Egészen más elbírálás alá esik azonban a dolog, ha azt felekezeti szempontból tekintjük, – és ha Önök ezt az állapotot e szempontból fájlalják, ám mutassák meg, hogy tényleg a cultura érdeke az, a mi önöket fellépésükben vezérli; álljanak össze azok, a kiket a sors földi javakkal dúsan megáldott és mondják ki, hogy a rabbi seminariumot, a melyet orthodox testvéreik amúgy sem veszik igénybe, sajátjukból fogják fentartani, (Németországban három ily intézetet tart fenn az egyesek áldozatkészsége) az iskolaalap jövedelméből pedig azt az évi 40,000 frtnyi összeget, a melyet ez az intézet eddig fel-

emészt, felajánlják a közoktatásügyi miniszternek, hogy azzal Máramaros-, Bereg- és Ugocsamegyében szervezendő 80 zsidó népiskolát évi 500 frtjával subventionáljon.

Ha ezt megteszik, akkor legalább gavallér embereknek, a népművelődésért tettel- is lelkesülő hazafiaknak fogom Önöket elismerni; míg azonban csak szavakon nyargalnak, a culturáról csak szép beszédeket mondanak, addig nem tarthatom az Önök fellépését egyébnek, mint a hiúság, a hatalomvágy és az uralomra való törekvés kifolyásának.

Mert ha őszintén, minden mellékcél és utógondolat nélkül lépnének Önök fel, beismerniök kellene, hogy mióta a hazai zsidóság kebelében a szakadás megtörtént, az orthodox hitközségek voltak azok, a melyek a nemzeti művelődés és cultura érdekében a legtetemesebb áldozatokat hozták. Orthodox községekben keletkeztek százával a népnevelési intézetek, valamennyien a magyar nemzeti szellem terjesztői.

Ott vannak Pozsony, Szered, Szerdahely, Verbó, Nyitra, Ungvár, Újhely, Sárospatak, Tokaj, Szántó, Homonna, B.-Gyarmath, Szécsény, Miskolcz, Szatmár, Kis-Marton, Karczag, Nagyvárad, mindegyik országos hírű zsidóiskolaival és még számos más kisebb-nagyobb hitközség jól berendezett első rendű tanerőkkel ellátott népiskoláikkal, melyeket a hitközségek saját erejükre támaszkodva, tagjaik áldozatkészségében bízva tartanak fenn oly magaslaton, a mint azt a hazai cultura érdeke megkívánja. Míg a milliókkal rendelkező neológok egyetlenegy felekezeti középiskola felállítására nem hozhatták össze az alapot, addig hitközségek, mint Pozsony, Vágszered, Nagyvárad, Pápa, Vágújhely képesek polgári, kereskedelmi, illetve reáliskolát fenntartani!

Hát még, ha e hitközségek azon békét élvezhetnék, a melyet az Önök szüntelen támadásai megzavarnak!

Hát ha még az orthodox zsidóságnak nem kellene kifelé résen állani és minden erejét belső consolidációjára fordíthatná!

Mert tény az, hogy az ország zsidóságának kebelében a két felekezet külön szervezete mellett a béke és az egymás melletti nyugodt haladás már régen helyre áll vala, na az országos irodából az akna munkát nem folytatják, ha a harcz tüzét onnan szüntelen nem szítják.

XII.

Az adminisztratív keret.

A «kerületi» elnökök emlékirata, valamint Ön t. képviselő úr azt állítja, hogy hiszen *a szervezet csak adminisztratív keret, mely a legkisebb lelkiismereti áldozatot sem követel senkitől*, és Ön még azt is monda, hogy a miniszter úr is eme álláspontot foglalja el.

Első sorban ez utóbbi állítást kénytelen vagyok egyenesen tagadni.

A miniszter úr Asbóth képviselő úr beszédére, valamint az Ön felszólalására adott válaszában azt mondja ugyan, hogy az állami érdek az egységes adminisztrációt kívánja, de azon esetben, ha meggyőződik, hogy a zsidók két árnyalata közt dogmatikai eltérés van, koránt sem lenne hajlandó még e a »külső keret» létesítését sem forceirozni, már pedig, hogy ez eltérés tényleg létezik, volt szerencsém a fentiekben részletesen kimutatni.

De különben is midőn zsidóhitközségről van szó, az adminisztratív kérdést a vallási kérdéstől elválasztani és mintegy két külön álló dologról beszélni én képtelenségnek tartom. Hol végződik a vallási és hol kezdődik az adminisztratív része a kérdésnek? Én úgy tudom, zsidó hitközség csak azért létezik éppen, mert az hitközség, a

hit és vallás gyakorlására, ápolására és fejlesztésére szolgáló intézmények fentartása céljából. A hitközség minden egyes intézménye éppen oly emimenter vallási intézmény, mint az isteni tisztelet maga és mindazoknak közösen való bírásához az alapfeltétel a közös vallási meggyőződés, közös elv. A hitközségi intézmények közül a legfontosabbakat kiemelve, az iskola, a rabbinatus, a rituális fürdő, a sakterek, a hivatalnokok mindannyian szorosan a rituális törvény szabványai alá esnek és mindezeket az orthodox zsidó nem használhatja, ha ezeknek minőségére vezetésére és felügyeletére, a neológ zsidóknak befolyása van.

Egyszóval, *hitközségi adminisztratív keret, vallási tartalom nélkül zsidó felfogás szerint nem létezik és az a zsidó, a ki hitközségének és nyilvános vallási életének alpháját és ómegáját csak a templomban, az isteni tiszteletben látja, az a pozitív zsidó vallás terét már régen elhagyta.*

Vagy talán Önök úgy képzelik a dolgot, hogy lelkiismereti áldozatot senkitől sem követelvén az összes hitközségi institutiók mindenütt két példányban külön-külön vezetés, külön-külön befolyás alatt legyenek meg? De hát akkor mi marad még meg abból a sokszor emlegetett «egységes adminisztratív keretből?»

Igenis megmaradna egy, – és ez teszi az Önök kívánságát előttem legalább érthetővé, – megmaradna a közös kassza, a melybe az orthodoxok által fogyasztott kóser hus után fizetett gabella, a templomi adományok stb. folyrna és abból jutna aztán az orgonára, a női karra, a seminarista papra is, mely kiadásokat így egyenes adóból fedezni átkozottan nehéz dolog.

Csakhogy eltekintve attól, hogy ezt követelni mily méltánytalanság, az orthodox zsidónak még vallási törvénye is tiltja, hogy idegen cultus intézményeit anyagilag támogassa.

Vajjon jutott-e valaha valakinek eszébe, hogy valamely közösségben a kath. és református egyháznak közös kasszája legyen, ebből mind a kettőnek kiadásai fedeztessenek?

Ilyesmit józan eszű ember még bizony nem kísérelt meg. És mégis az efféle experimentumot éppen a zsidókon akarnák megpróbálni!

Ne véljék tehát tisztelt neológ testvéreim az olyan hamis és tartalom nélküli jelszavak által, mint a minő az *adminisztratív egység* frázisa, a közvéleményt félrevezetni..

Hiszen megpróbálták ezt már egyszer a congressuson és ez nem sikerült, legyenek meggyőződve, hogy most sem fog sikerülni, a hithű zsidók költségein a rabbi seminarium szegény legényeit fényesen dotálni, hogy Önöknek a tradicionális zsidóság, a *Judaismus* kiirtásában segídekzenek.

Én egy perczig sem kételkedem, hogy azon nemes gondolkozású, bölcs államférfiú, a ki hazánk cultus ügyeinek élén áll, gróf Csáky ő excellentiája a dolgot közelebről megvizsgálván, befogja látni, hogy ha valahol már az a szükséglet áll elő, miszerint a hitközség egy része külön isteni tiszteletet rendezzen be magának, akkor a különválás a hitközség egyéb intézményeire nézve, a melyek a templomnál a vallástörvényi szempontból semmi-ben sem kevésbé fontosak, szintén elkerülhetetlen.

És higye el nekem t. képviselő úr, hogy Önök az egész zsidóságnak, de magának a culturának, a nemzeti művelődés ügyének, – a melyeket különben is karhatalommal terjeszteni nem lehet – nagy szolgálatot tennének, ha már egyszer hatalomvágyuknak, ambíciójuknak féket vetve: e két testvér felekezet közt a béke helyreállítását lehetővé tennék.

Az áldástalan emlékü congressus előtt, a hazai hitközségekben az a sokat vitatott adminisztratív egység meg

volt. Vajjon mit láttunk akkor? Talán az iskolaügy virágzását? A hitközségi intézmények fejlődését? A cultura terjedését? Talán rend és nyugalom honolt mindenütt? Testvéri szeretet és bizalom fűzte össze a heterogen elemeket? Korántsem! Mindennek az ellenkezőjét tapasztaltuk.

Gyűlölködés és czivakodás, terrorizmus és elnyomás, isteni tisztelet pandúrok assistentiája mellett, előjárósági választás véres összeütközéssel, kormánybiztosok kiküldése, szolgabírák, alispánok beavatkozása volt napirenden, volt a helyzet signaturája. Hát eme rózsás állapotokat kívánják-e oly melegen vissza?

Vagy milyen kép tárul elénk azon egyes hitközségekben, a hol ez egymástól homlokegyenest eltérő elvekkel bíró két töredék közt a kiegyezés létre jött? Azt látjuk, hogy ha a hitközségi tagok négyötöd része az orthodox irányt követi is, egy-egy orvos, egy-egy ügyvéd néhány százas ember segítségével ezt a túlnyomó többséget terrorizálja pl. Nyitra stb. – Nem helyesebb, nem üdvösebb-e békében egymás mellett, mint szüntelen harcz- és háborúságban egymással?

Nem hiszem, hogy ha e kérdés felett Önök magukkal számot vetnek és a dologról, magasra szárnyaló ambíciójukat félre téve gondolkoznak, ne éreznék emez igazságok súlyát, s ne szóllalna meg Önökben, ne kárhoztatná az Önök békezararó eljárását az a minden ember kebelében lakó kisbíró, – a lelkiismeret.

XIII.

Az egész világon csakis egy zsidóság ismeretes-e?

Áttérhetek az 1888. évi júniusi rendeletnek Ön által, t. képviselő úr idézett azon állítására, hogy »*Az egész világon csakis egy zsidó felekezet ismeretes.*»

E vesszőparipán lovagolva követelik Önök az egységes szervezetbe való kényszerítést.

Vizsgáljuk ez állítás valóságát egy kissé közelebbről és kitűnik, hogy Önök a minisztert félrevezetve ignorálták mindazt, a mi a zsidóság körében hazánkban kívül csak az utóbbi évtizedek alatt történt.

Az egész világról szólva, az ember tekintete az összes világrészekre irányul, vegyük ezeket sorrendben szemügyre.

Ázsiában és Afrikában számos zsidó lakik, ott a zsidóság egysége meg van, mert oda még sem reform, sem neologia nem tette be a lábát.

Ausztráliában a zsidók száma nagyon csekély, szervezettel egyáltalában nem bírnak.

Amerika zsidósága kebelében nemcsak két, hanem sokkal több felekezet létezik a legszélső vallási nihilizmustól, a legextrémebb chaszidismusig. De éppen Amerika példája mutatja, hitközségi kényszer nem lévén, hogy a lelkiismeret szabadságának respectálása mellett az önkéntes belépés által létrejött egyes községek mily szépen, békésen harcz és küzdelem nélkül férnek meg egymás mellett. A kit meggyőződése vallási intézmények igénybevételére utal, csatlakozik azokhoz, áldoz azokkal a kik vele egy alapon állanak, a nélkül, hogy kényszerítettnek egyszersmind valamely felfogásával ellenkező másik cultus fentartására is adózni. Ez az állapot tehát legalább is nem bizonyít az egység thesis mellett.

Európa egyes országaiban szét tekintve Oroszország negyedfél milliónyi zsidósága egészen orthodox és ha egykét nagyobb városban egy töredék úgynevezett modern templomot tart fenn, teszi ezt saját passiójából, saját költségeire; e töredékek is azonban oly eltűnően csekélyek, hogy számba sem jönnek, itt is tehát a zsidóság természetesen egy.

Franciaország százezernyi zsidósága szintén egy, mert ott orthodoxia nincs, mind homogén elem, mely a traditionalis alapot ugyan elhagyta, de a neológ álláspontig még nem haladt.

Anglia zsidósága a szó legszorosabb értelmében a traditio alapján áll, a mire nézve eklatáns példa, hogy a lordmajor főtisztségre zsidó választatván meg, a beiktatási ünnepély szombati napra esvén, a díszkocsiban e. napon nem akarta a körmenetet megtenni, a minő férfiút neológjaink bizonyosan csodabogárnak tekintenének, holott Angliában ez egészen természetes, elvhű férfiúhoz méltá eljárás.

Ausztriában a nélkül, hogy mégis kísérelték volna a zsidóknak országos szervezetet adni, a hitközségi egység; a territoriális viszonyoknál fogva nem rejt magában oly veszedelmet, lévén Galícia, Bukovina zsidósága kizárólag orthodox, a többi tartományoké neológ. Hátra volna még. Németország a zsidóvallási nihilismus hazája, a reform melegágya, hatszázezernyi zsidójával.

Hát itt tisztelt képviselő úr a zsidók kebelében a két felekezet de jure et de facto létezik.

De jure a mennyiben ezt a képviselőház 1873-ban hozott határozatával sanctionálta, de facto pedig mert Németországban tényleg van számos különvált autonóm, minden más községtől független község, mint pl. Frankfurtban a »Religionsgenossenschaft«, Berlinben az «Abasz. Iszrael», Mainzban a «Religionsgesellschaft» s még számos más városban, a mely községek sem adminisztráció, sem egyéb tekintetben az azon helyben fennálló másik hitközségtől nem függenek.

Fölötte érdekes, tanulságos, de különösen a közvélemény felvilágosítása czéljából egyszersmind hasznos a némethoni orthodox zsidóknak 1878 évben a hitközség-

bői való kiválthatás iránt a képviselőházhoz beadott kérvénye egyes részeivel megismerkedni.

E kérvényben többek között szószerint a következőket találjuk:

«A mi a jelenkori zsidóság körében létező felekezeti ellentéteket illeti, azon sajnos hátrányban vagyunk, mikép a törvényhozás semelyik tényezőjétől se/m várhatjuk, hogy hitelveinkbe való betekintés által, meggyőződést szerezvén e kérdésben, e képen tájékozva dönthessen. Távol van tőlünk, hogy e felekezeti különbség eldöntésére vagy elbírálására nem zsidó forumot hívjunk vagy kérjünk fel.»

«De a Mindenható, az igaz Isten előtt az egész nemzet képviselői és törvényhozói előtt ezennel ünnepelesen kijelentjük, hogy a keresztény egyház kebelében fennálló külön felekezetek egyike közt sincs mélyebbreható eltérés mint a reform- és orthodox zsidók között, sőt mondhatjuk, hogy a református és evangélikus egyházakat egymástól elválasztó elvek korántsem érnek fel azon ellentéttel, a mely a mai zsidóság körében létezik.»

»Ha valamely fontos életbevágó alaptörvény el- vag// el nem ismerése a felekezeti különbség ismérve, akkor nagyobb felekezeti különbség alig képzelhető, mint azon zsidó között, a ki az isteni, – tehát örökké meg nem másítható – a biblián és hagyományon alapuló vallástörvényt elismeri és eme elismerést minden intézményeiben, családi- és magánéletében tényleg bebizonyítja, és ama másik között, a ki e törvény isteni voltát, sérthetlenségét tagadja és legfontosabb követelményeit lejátrtnak, elavultnak mondva, tekinteten kívül hagyja.»

«Se papot, se liturgiát, se szóséket, se iskolát egyszóval a hithű zsidónak vallásbeli lelkiismeretéből kifolyólag szükséges egyetlenegy intézményt sem használhatnak e két irányhoz tartozók közösen.»

«**A zsidóság körében tényleg külön felekezetek léteznek, melyeknek kényszer által való együtt tartása a leg-súlyosabb lelkiismereti kényszert képezi, mely állam részéről ember lelkiismerete ellen valaha csak alkalmaztatott.**»

»*Meg vagyunk győződve, hogy ha a törvényhozásnak a lehetőség meg lenne adva, hogy e viszonyokba közvetlen betekintést nyerjen, visszariadna azon ellenmondástól, a melybe e kérelmünk nem teljesítése esetében saját elveivel jutna.*»

Mit szól ehhez igen tisztelt képviselő úr? mit szólnak a t. «kerületi» elnökök, mit az országos iroda, a kik mindnyájan azt hirdetik, hogy a dogmatikai különbség, a két felekezet létének meséjét eredetileg a magyarhoni orthodoxok találták fel, a kik a sötétségben akarnak maradni és irtóznak a rendtől?

Talán azt hiszik Önök, hogy Németországban is csak néhány obscurans egyén állítja ezt? csak a cultura néhány ellensége gondolkozik így?

Nem, ezt nem gondolhatják, mert hiszen Önök e-kérvény históriáját jól tudják és így azt is, hogy e kérvény Németország első rangú tudós férfiai írták alá, oly férfiak, a kiknek neve Európaszerte tisztelettel és pietással említetik; férfiak mint Hirsch, Bamberger, dr. Lehman, dr. Hildesheimer, dr. Plato stb.

Midőn e kérvény a porosz képviselőház elé került ült abban is egy zsidóvallású képviselő, – *a ki korántsem tartozott az orthodox irányhoz, a ki a «cultura és rendnek», volt oly barátja, mint akárki e földön, a kinek bátorsága volt meggyőzésének kifejezést adni a legmagasabb körökkel szemben is, a ki elveiért szembeszállani mert Európa leghatalmasabb emberével, de a ki nem zárkózott el az igazság szózata előtt még akkor sem, ha az oly körből származott, mely az ő saját egyéni felfogásával, ellentétes állást foglalt el. E férfiú Laszker Ede volt. A fenti kérvény tárgyalásánál ezen első rendű államférfiú*

fulmináns beszédben fejtegetvén, hogy a jogállam a lelkiismeret szabadsága integritásának mivel tartozik, a következő határozati javaslatot terjeszté be: **«Az államkormány utasítandó egy oly törvényjavaslat benyújtására, a mely szerint a zsidók a birodalom minden részében confessionalis okokból a hitközségekből kiléphessenek a nélkül, hogy a zsidóságot elhagyni legyennek kénytelenek.**

«Ezen elvvel ellenkező minden más törvény hatályon kívül helyezzessék».

E határozati javaslatot a képviselőház majdnem egyhangúlag elfogadta és ennek alapján 1874. törvényileg is meg lett engedve a községből való kilépés és minden ügyeiben autonóm külön községgé való alakulás.

Ha tehát gróf Csáky ő excellentiája azt mondja, hogy az adminisztratív szempontot tekintve *«fenn kell tartam azt az egységet, a mely úgy tudom széles e világon mindenütt megvan»* én egy pillanatig sem kételkedem, hogy emez állítás bona fide történt, a melynek alapja a téves információ és ha ő excellenciája e tévedésről meggyőződik, az egész ügyet bizonyosan más színben fogja látni; de hogy a kerületi elnökök is azt állították, hogy az egész világon csak egy a zsidóság, holott nekik okvetlen tudomással kelle birniok e felsorolt tényekről, hogy ők ennek daczára égre-földre esküdöznek, hogy a dogmatikai eltérés ördögét kizárólag a magyarhoni «obscurans rendellenes» orthodoxok festik a falra: e körülmény maga is teljesvilágításba helyezi ezen urak szavahihetőségét.

XIV.

Az összeházasodhatás érve.

A «kerületi» elnökök emlékiratában foglaltak közül még csak azon ellenvetéssel kell röviden elbánnom, a

mely az orthodoxok és neológok közötti házasság lehetőségét hozza fel az egység bizonyítására.

Hát biz ez semmit sem bizonyít, mert az «iszúr chituna t. i. az összeházasodási tilalom a neológokra nézve kimondva nincsen.

Hogy ez felekezeti egységet még nem állapít meg ezt bizonyítja a keresztény egyház felekezetei közt e tekintetben fenálló viszony.

XV.

A rokonok.

A mi a nevezett emlékirat azon részét illeti, a mely egyénnel foglalkozik, a kiknek rokonai egyik vagy másik iránynak hódolnak, én ezt éppen oly gyerekesnek, mint minden komoly férfias gondolkodás hiányára mutató dolognak tartom.

Hiszen ha a bizonyítás e módját elfogadnók, ha valakit nemcsak saját, hanem még rokonai tetteiért is felelősségre vonhatnók, akkor a legtisztességesebb emberekre ráfoghatnók, hogy megbélyegzettek, a legjobb hazafiakra, hogy honárulók.

Különben pedig, midőn egy felekezet ügyéről *egész egyetemességében* van szó, nem az egyén hanem az összeség elve képezheti csak az elbírálás tárgyát; nem egyes ember mikénti viselkedése, vallásos vagy kevésbé vallásos volta, hanem a nyilvános intézmények mikéntje, a nyilvánosan szereplő és a felekezet közügyeinek vezetésében résztvevő saját minősítése képezi a kritériumot.

XVI.

A «fehér lap.»

Súlyt fektet On t. képviselő úr, az említett memorandum úgynevezett fehérlapjára, a mely szerint Önök hozzá-

járulnak» bármily alakú egységes országos szervezethez, a mely felekezetünknek, hitközségeinknek autonóm jogkörben való szabad fejlődését és vallásunk cultur missiójának teljesítését lehetségessé teszi.

E «fehér lappal» Önök az orthodoxoknak csapdát gondoltak felállítani, mert hiszen ha Önök felajánlják, hogy tabula rasat csinálnak, ha őszintén vissza akarnak térni a traditionalis vallási alapra, vajjon mit hozhatnak fel ez ellen az orthodoxok?

Az Önök önzetlen békeszerető nagylelkűsége tényleg engem is meghatna, én is örömmel látnám ezt a megtérést, ha a múltban történeteket, valamint a jelen eseményeit, magának a memorandumnak állításait és hangját, az Ön beszédében foglaltakat szem előtt tartva, e megtérés őszinteségét kereken tagadnom nem kellene.

Egy lélekezetre valakit a cultura és rend ellenségének, nyereszkesedési vágy által vezéreltnek mondani, nyomban rá pedig a béke jobbot odanyújtani, már ez magában véve az őszinteségnek még csak látszatával sem bír, a mellett, hogy a lovagiassággal is homlokegyenest ellenkezik.

De mindamellett a – tsuva nagy horderejét ismervén – én kész vagyok azt a «fehér lapot» kitölteni, kíváncsi vagyok rá, vajjon megnyeri-e ez ekként kitöltött «fehér lap» az önök tetszését.

Feltételeim a fehér lapon a következők:

1. A rabbi seminárium, mint a zsidó tudományosság fejlődésével, a traditionalis elvekkel ellenkező, a «*judaismus*» kiirtását előmozdító intézmény bezárandó, az erre fordított költségből Máramaros, Bereg és Ugocsa megyékben 80 felekezeti zsidó iskola évi 500 frttal segítéztessék, a még ezenfelül fenmaradó összeg a jeszibák subventionálására fordítandó.

2. Mindazon zsidó rabbik, hitszónokok, a kik akár a magyarhoni, akár a németországi biblia-kritikát gyakorló

intézetből kerültek ki, nyugdíjazandók, helyöket pedig olyanok foglalják el, a kik erre három orthodox zsidó pap által autorizációt nyernek.

3. A tanítók és hivatalnokok, a kik a vallástörvényt megszegik, hivatalukból elmozdítandók.

4. Hitközségi elnökké vagy egyéb előjáróvá nem választható az, a ki a szombatot megszentelteleníti, az étkezési törvényeket megszegi. Az ily egyének a culturalis élet akármely nyilvánulására vezetői minőségben semmi néven nevezendő ingerentiát nem gyakorolhatnak, a mi természetesen még fokozottabb értelemben áll valamely netáni országos hivatalra nézve.

5. Minden hitközségi intézmény, a mennyiben a fent-érintett traditionalis követelménytől eltér, ennek értelmében és szabványaihoz képest alakítandó át.

6. Átalában a hitközségi élet minden nyilvánulására nézve a Sulchan Aruch codex a mérvadó.

7. A hitközségi életben a vallást érintő felmerülhető minden kérdésben kizárólag és egyedül a fenti módon autorizált rabbi véleménye a döntő.

8. *Mindeme pontok keresztülvitelére nézve oly garanták adandók, melyek minden kijátszást, ezentúl való eltérést egyszersmindenkorra lehetlenné tegyenek.*

Ezek szerintem azon pontozatok, melyeket az orthodox zsidóság arra a «fehér lapra» írhat, hogy Önöknek a tsuva lehetővé legyen téve.

Elfogadják-e Önök ezeket? Igen vagy nem?

E pontozatok a felekezet és hitközség autonom jogkörében való fejlődését és vallásunk kultúrmissiójához teljesítését lehetővé teszik.

Én azonban meg vagyok arról győződve, hogy e pontokat Önök nem fogadják el, mert a felekezet fejlődése alatt Önök a vallási elvek fejlődését, átídomulását, a korhoz való

simulását értik, a mi egyenlő a vallás isteni eredetének tadásával, a culturmissió alatt pedig nem a népművelődés előmozdítását, hanem egy tanári nyugdíj intézmény fenntartását, biblia-kritikusok és «reverendába bujtatott filológusok» nevelését értik.

Én tehát mint mondom bizonyos vagyok abban, hogy a fenti propositiókat indignációval visszautasítjuk, de akkor egyszersmind megszűnik a «fehér lappal» űzött handabanda, szemfényvesztés.

XVII.

Az anyakönyvi hivatal a hitközség fő kritériuma.

A famozús júniusi rendelet csak még egy intézkedésére kívánok reflektálni, a mely oly sérelmes és absurd egyszersmind, hogy ahhoz fogható a föld kerekéségén nem létezik.

A rendelet ugyanis megállapítja, hogy azon hitközség, a mely anyakönyvi hivatallal bír, az az anyahitközség, a mely pedig e drága kincscsel szerencsétlenségére nem rendelkezik, az fiókközséggé lesz degradálva, amannak tekintet nélkül a szervezetre, alá lesz rendelve, és nem csorbíthatja az anyahitközség jövedelmét, adminisztrációjának és rabbiságának egységét.

Bírhat tehát valamely hitközség minden a cultualis és culturalis életből kifolyólag szükséges intézménnyel, rabbija lehet a rabbinikus tudomány terén első rendű tekintély, ez mit sem használ, ha esetleg a miniszter kegyelméből anyakönyvi hivatallal nem rendelkezik, alá lesz rendelve egy másik, elveivel ellenkező alapon álló más községnek.

Ama rendelet szerint a hitközség legfőbb kritériuma az anyakönyvi hivatal, és a mint az egyház az üdvözülésnek csak egy módját ismeri, úgy nem ismeri ama rendelet

a hitközségi élet pregnansabb kifejezőjét mint az anyakönyvi hivatalt.

Ez a monstruosus eszme lehetetlen hogy Trefort fejében szülemlett volna meg Ez volt első debutje annak a bizonyos »*pártatlam*« szakembernek, a mely sem neki, sem Önöknek nagy dicsőségére nem válik.

XVIII.

V é g s z ó .

A levelem eddigi fonalán elmondottakat röviden összegezve, bebizonyítottam:

1. Hogy az antisemitizmus elterjedését a neológok előmozdították az orthodoxok ellen a nemzet színe előtt emelt igaztalan vádakkal.

2. Hogy a képviselőház 1870. márczius hó 18-án hozott határozatával a zsidóság kebelében két felekezetet elismert.

3. Hogy az 1880. évi márczius hó 12-én az orsz. izr. alap ügyében hozott képviselőházi határozat az 1870-ikit nem érintette.

4. Hogy az 1888. évi június 21-én kiadott ministeri rendelet egyoldalúlag intézkedik oly dologban, a melyben csakis az összes hivatott tényezők hozzájárulása mellett lett volna szabad intézkednie és hogy a zsidóság kebeléből majdnem minden időkbén vált ki egy-egy töredék, a mely a traditio alapját elhagyva külön felekezetté lett.

5. Hogy a magyar zsidóság körében tényleg dogmáira nézve különböző két felekezet létezik.

6. Hogy a rítusbeli eltérés sem oly ártatlan minőségű, mint a milyennek a memorandum akarja feltüntetni.

7. Hogy a kulturális és állami érdekek teljesen megvannak védve, ha a különválás meg van, sokkal jobban mintha a heterogén elemek egy kalap alá szoríttatnak.

8. Hogy a neológok korántsem bírnak azzal a qualificatióval, miszerint az orthodoxok közt culturmissiót tel-

nek és hogy különben sem az a neológok indító lanem a hatalomvágy és az uralkodás utáni törekvés.

9. Hogy administratív keret a hitközségi életben tartalom nélkül nem létezik, hogy a hitközség minden intézménye eminenter vallási intézmény.

10. Hogy nem áll az, mintha az egész világon csak egy zsidóság volna ismeretes, hogy Németországban pl. törvényileg van biztosítva a hitközségből való kiléphetés a zsidóknak, noha zsidók maradnak.

11. Hogy az összeházasodhatás az egység elve mellett bizonyít.

12. Hogy a «fehérlappal» mutatott nagylelkűség nem mint szemfényvesztés.

13. Hogy az orthodox zsidónak neológ hitközségi intézőket anyagilag támogatni vallás-törvényileg tiltva van. Végeztem!

Sine ira et studio világítottam meg a kérdést, fejtetem ki álláspontunkat.

Az orthodoxok álláspontja nagyon egyszerű. Ők nem kérnek, nem követelnek semmi egyebet, sem hatalmat, sem uralkodást valaki fölött, egyes-egyedül nyugtot óhajtanak, hogy békében teljesíthessék ama felkát, a melyeket a cultus és cultura körül teljesíteni háramlik.

Az orthodox, mint honpolgár éppen úgy teljesíti honfíúi kötelességét minden irányban, éppen oly forrón szereti hazáját, lelkesül nemzeteért, mint e haza bármely más polgára. Teljes joga van tehát a maga számára is a polgári jogok azon mértékét követelni, a mit a jogállam senkitől sem tagadhat meg, a lelkiismeret szabadságát.

Ha e szabadságtól az Önök mesterkedései meg akarják fosztani, ám legyenek elkészülve, hogy a hithű zsidóság mint egy ember fog e kincse védelmére kelni. *Ha*

Önök e harcot provocálni akarják, ám feleljenek lelkiismeretök és « haza ítélőszéke előtt a, következményekért.

Bennünket az egyszer tájékozott közvélemény igazolni fog, mert mi nem óhajtjuk a támadást, de nem riadunk vissza a védelemtől

És most Isten Önnel t. képviselő úr. Reményilem, hogy nem lesz szükség arra, hogy Philippinél találkozzunk.

Mert akkor aztán a harcz, a melyet harczolunk, *harcz lesz a positiv vallás fenntartása vagy lerombolása fölött.* Önök mellett lehet a hatalom brutalitása, mellettünk lesz a vallási érzület heve is, a szabadság elve is.

Régebben a gondolat szabadsága nevében harczoltak a positiv vallás ellen, a szabadság fegyvereivel, az államhatalom ellenére. Ma odajutottunk, hogy Önök *a kormány hatalmához folyamodnak a positiv vallás lerombolására.*

Ám adjon meg a kormány Önöknek minden lehető szabadságo. Erőszakot és elnyomást mi nem kívánunk senkitől, senki ellen. Hirdessék szabadon *Renan* és *Darwin* tanait nemcsak iskoláikban, nemcsak rabbi-seminariumokban, *hirdessék templomaikban is,* ha Önöknek így tetszik.

De legalább ugyanennyi szabadságot elvárhatnak talán a szabadelvű kormánytól azok is, a kik a positiv vallás alapján állanak és ahoz ragaszkodni akarnak, és elvárhatják, hogy a kormány ne akarja őket arra kényszeríteni, hogy vallásos ügyeik vezetését azokra bizzák, a kik a positiv vallással már szakítottak.

Merészek Önök Uraim, hogy ebben az országban egyszerre akarják megtámadni a positiv vallást is, a szabadság elveit is!